

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

وزارت آموزش و پرورش
سازمان آموزش و پرورش قم
اداره آموزش و پرورش ناحیه ۲

عنوان پژوهش:

شناخت شخصیت و بررسی دیدگاه‌های شیخ اشراق

پژوهشگر:

علیرضا بهوند یوسفی

دبیرستان فرقانی ۱

سال تحصیلی: ۹۱-۹۲

فهرست مطالب

۲	مقدمه
۳	فصل اول
۴	پیشینه
۶	شخصیت اخلاقی و عبادی شیخ اشراق
۷	آثار علمی
۸	فصل دوم
۹	منابع فلسفه اشراق
۱۱	تأثیر گذاری بر مکاتب و افکار
۱۲	فصل سوم
۱۳	نوآوری در مکتب اشراق
۱۶	آئین سیاسی شیخ اشراق
۱۸	نتیجه گیری
۱۹	منابع

چکیده:

علم و دانش بنیان فرهنگ يك ملت را تشكيل مي‌دهد و از آنجا كه علوم بشري نسبي است و در حال تغيير و تحول است نقش عالم و دانشمند بخوبي مشخص مي‌شود و تغيير و تحولات زمينه ساز تغيير افكار و بوجود آمدن مكتب فكري مي‌شود كه نهايتاً منجر به فرهنگ مي‌شود شيخ شهاب الدين سهروردي از جمله بزرگان و دانشمندان است كه در عصر خود توانست منشي آثار و خدمات علمي متنوع شود. اين پژوهش به بررسي ابعاد شخصيتي دیدگاههاي ابتكاري اين فيلسوف بزرگ پرداخته است دیدگاههاي تاريخي و فلسفي و سياسي شيخ اشراقي مورد بررسي قرار گرفته است مطالب جديد و تفاوت دیدگاههاي او با فلاسفه قبل از او و تأثیر بر مكاتب فكري كه بعد از فلسفه اشراق بوجود آمدند مانند حكمت متعالينه ملا صدرا بيان شده است.

كلييه واژه‌ها - سهروردي - خالق البراياء - تأثیرپذيري -
تأثیرگذاري - هورخش - ابصار

مقدمه:

چون نگاهی به قرنهای گذشته افکنیم خواهیم دید که نظریات علمی هر کدام در زمان خود اهمیت داشت و هر وقت نظر نظریه علمی جدیدی بدست می‌آید نظریه‌ی قدیمی از ارزش می‌افتاد ولی تاثیر و فعالیت علمی برخی از دانشمندان افق برتری دارد و تا مدت‌ها سایه‌ی علمی آن در فرهنگ علمی مستدام است. این پژوهش را از دیدگاه‌های گوناگون مورد بررسی قرار دارد از نظر ادبی که سعی شیخ اشراق به عنوان یک شاعر و ادیب بشمار آورد نخستین برگزیده زیرا شعرهایی را به زبان فارسی و عربی بیان کرد می‌توان از نظر یک جامعه‌شناس بررسی کرد و مسائل جامعه خود به خوبی درک می‌کرد و تجزیه تحلیل می‌کرد می‌توان از یک نظر یک خاور شناس بررسی کرد که زندگی شیخ سیروسفر بود و به مناطق گوناگونی تیر مسافرت کرده است. و در این پژوهش بررسی ابعاد شخصیتی و دیدگاه‌های ابتکاری این فیلسوف بزرگ است که از نظر تاریخی و فلسفی و سیاسی بیان شده است که یکی از این آثار ارزشمند تاریخ حکماء از شهر دوزی شاگرد مکتب اشراق است و همچنین در مورد عقاید او می‌توان از کتاب ارض مکلوت که توسط دانشمند بزرگ غرب جناب‌ها نری‌کربن بیان شده است. در این زمان که غربیها دوست دارند همه چیز را به خدا نیست دهند و مثنی علم را هم به خود نیست دهند معرفی دانشمندان بزرگ ایرانی اسلامی اهمیت ویژه ای دارد.

روش پژوهش: کتابخانه‌ای بود بطوریکه تجزیه و تحلیل مطالبی که در مورد زندگانی شیخ اشراق و شخصیت او و همچنین دیدگاهها این فیلسوف شهیر می‌باشد.

سوالات این پژوهش

- ۱- شخصیت اخلاقی و علمی سهروردی
  - ۲- دیدگاه‌های ابتکاری شیخ سروردی
- و این پژوهش از سه فصل تشکیل شده است.
- ۱- شخصیت شیخ اشراق
  - ۲- شخصیت تاثیر گذار
  - ۳- نو آوری

فصل اول

الف: پيشينه

ب: مصرفي شيخ اشراق

پیشینه بحث:

افلاطون به فلسفه اشراق سر و سامان داد به مبانی فلسفی متکی کرد او نفس را از عالم دیگری دانست که به این عامل هبوط کرد و به زندان تن گرفتار آمد و چون بخواهد به معرفت برسد باید محاب جسمانیات را بر درد و از عبودیت آن خلاصی جوید و چون از قید جسمانیت رهایی یافت به پاکیزگی می‌رسد و به آن پاکیزه که نور حقیقت است می‌پیوندد در میان فلاسفه اسلامی ابن سینا نیز آثاری دارد که هدایت‌گر موسس اشراق بود و سهروردی معتقد است که ابن سینا می‌خواست این فکر را ترویج کند ولی نتوانست کتاب منطق المشرقیین که حاوی حکمت مشرقی بود اثر ابن سینا در همین راستا بود آرزو ابن سینا این بود که تحولی در این باب صورت دهد ولی نتوانست و سرانجام شیخ اشراق تحول را ایجاد کرد. به نظر می‌رسد که فلسفه شیخ اشراق را نمی‌توان صرفاً ارسطویی یا افلاطونی دانست بلکه نظام اشراقی نظامی فلسفی که کاملتر از نظامهای فلسفی قبل از خود است شیخ اشراق رهیافت فلسفی جهان شمول را ارائه کرد و آن را حکمت اشراق نهاد.

تعظیم شعائر الهی:

یکی از عللی که برای گرامیداشت علم و عالم بیان می‌شود این است که این وظیفه تعظیم شعائر الهی است و شمول آیه شریفه قرآن می‌شود.

ضمن يعظم شعائر الله فانها من تقوي القلوب^۱

چه چیزی بالاتر احیاء علم و عالم ارزش دارد که باعث پیشرفت و تکامل دین می‌شود.

شیخ شهاب الدین یحیی بن حبش ابن امیرک سهروردی در سال ۵۴۹ قمری در شمال غربی ایران در سرزمین باستانی مادها در سهرورد که حتی مقارن یورش مغولان شهری آباد بود بدنیا آمد و در سال ۵۸۷ در قلعه حلب به طرز اسرارآمیزی قالب تهی کرد.

^۱سوره آیه

القاب او:

الف: تذکره نویسیان او را شیخ مقتول می‌نامند.

ب: مریدان او او را شیخ شهید می‌نامند.^۱

ج-خالق البرایاء زیرا عجایب بسیاری از او فی الحال حاضر می‌شد.^۲

حدود ۳۸ سال قمری و یا کمی بیشتر از ۳۶ سال شمسی عمر کرد این امر عجیبی است که در چنین مدت کوتاهی توانست بعدی نوین در جهان بینی مسلمین بگشاید و مکتب جدیدی در حکمت آغاز کند که در واقع سرحدات معنوی بعدی بسیاری از متفکران بزرگ شرق مخصوصاً ایران را در آغوش خود نهفته بود.

قومیت شیخ اشراق:

«اگرچه در اکثر منابعی که از این حکیم فرزانه سخن رفته است از قومیت وی سخن بیان شده است اما بنابر بعضی قرائن و به شهادت بعضی منابع او هم مثل بسیاری از بزرگان علم و حکمت ایرانی اسلامی مانند ابن اثیرها و ابن حلکانها ابن الجاحها و شهرزوریها و سایر سهروردیها از فرزندان یکی از قدیم‌ترین و اصیل‌ترین اقوام ایرانی یعنی قوم کرد بوده است.»^۳

مذهب:

«او مسلمان پیرو مکتب شافعی یکی از مکاتب بزرگ اهل سنت بود.»

ولی دانشمند بزرگ غرب هانری کربن تمایلات شیعی او را علت قتل می‌دانست^۴ «زیرا او گفته بود که خداوند می‌تواند در هر

^۱-هاندي کرین- تاریخ فلسفه اسلامی ترجمه جواد طباطبایی ص ۲۸۸

^۲-نرمه الأرواح ص ۴۵۸

^۳-محمد مسلمین لغتنامه فرهنگ معین جلد ۸ ص ۱۱۸ چاپ هشتم انتشارات امرکبیر تهران ۱۳۷۱

^۴-نتره الأرواح ص ۴۶۳

زمانی پیامبری البته واضح شریعت بلکه نبوت باطنیه داشته باشد و این دست کم نشانی از تشیع باطنی او داشت.^۱

علت قتل او:

اطرافیان ملک ظاهر (فرزند صلاح‌الدین ایوبی) وقتی که ملک ظاهر مجلسی را تشکیل داد و فضل‌شیر اشراق مشخص شد و قرب او بیشتر شد علماء حلب نامه ای به صلاح‌الدین ایوبی نوشتند و از او خواستند که شیر را بکشد صلاح‌الدین نامه قتل شیر را صادر کرد و ملک ظاهر با اینکه راضی نبود ولی در مقابل اسرار پدر دستور را صادر کرد و در مورد نحوه قتل او هم اقوالی مطرح شده است ولی طبق قول معتبر خود شیر قبول کرد که مرا در خانه محبوس سازید و طعام و شراب ندهید تا به الله که مبدأ کل است داخل شوم»^۲

با توجه به این مطلب مشخص می‌شود سیطره علمی و فضل و مرتبه علمی شیر سهروردی باعث حسادت اطرافیان شد و اصل قتل و منشی قتل حسادت اطرافیان ملک ظاهر بود که نتوانستند بر امیال و هواهای نفسانی خود فائق آیند لذا چاره را در کشتن شیر دیدند.

شخصیت اخلاقی عبادی شیر اشراق:

«شیر اشراق کثیر البسکوت بود و مشغول به خود و روزها روزه می‌گرفت و هفته یک بار افطار می‌کرد او را به خاطر اینکه عجایب بسیاری را فی‌الحال ظاهر می‌کرد خاق‌البرایا می‌گفتند» این روح والایی عبادی و اخلاقی شیر اشراق باعث عظمت اخلاقی وی شده و در همه امور استفاده از باطن و صفای دل را ترویج می‌کرد. و رسیدن به علوم را نیز اشراقات نفسانی می‌داند. الف: علم را باید توسط صفای باطن تحصیل کرد در مقدمه حکمت اشراق که کتابهای خود را توضیح می‌دهد وقتی به بحث حکمت اشراق می‌رسد می‌فرماید:

^۱-هانری کرنب- تاریخ فلسفه اسلامی ترجمه جواد طباطبایی ص ۳۰۱ انتشارات کویر سال ۱۳۷۷
^۲-همان ص ۴۶۳

«و هذا سياق آخر و طريق اقرب من تلك الطريقه و لم يجعل لي
اولا با تفكر و النظر بل كان حصوله بامر آخر ثم طلبته
الحجه عليه»^۱

این مشرب اشراقی از آن دوره برتر است که بر استدلال محض
استناد نکرده است و برای من توسط فکر و اندیشه بدست
نیامده است بلکه به وسیله امر دیگری است که بعدها من بر
آن دلیل اقامه کرد. که منظور صفای دل و اشراق است.
ب: توصیه اخلاقی عرفانی دیگر را که بیان می کند خیلی جذاب
است.

«اقل درجات قاري الكتاب ان يكون قد ورود عليه البارق
لالهي»

پایین ترین مرتبه برای کسی که این کتاب را قرائت می کند این
است که باید کسی باشد که بارق الهی بر دل او وارد شود این
توصیه را برای خوانندگان حکمت اشراق بیان کرده است
معنی بارق یعنی نوری که به متبذیان اهل سلوک تابیده شود
مانند برق سریع الزوال می باشد.

ج: کسب علوم و مشکلات علوم توسط مشاهدات عرفانی و نور
نفسانی خود می گوید «در آغاز کار به مشکل بودن علم خود و
عجز از معنی دقیق آن گرفتار شدم از روح ارسطو استمداد
طلبیدم که ارسطو را مشاهده می کند که به او می گوید که برای
حل این مسئله به نفس خودت مراجعه کن»^۲

آثار علمی:

شیخ اشراق یکی از برجسته ترین چهره های تاریخ حکمت اسلامی و
فرهنگ ایران است چه از لحاظ قدرت تفکر و ارزش اندیشه و چه
از جهت زیبایی کلام درجه بالایی از توانایی و خلاقیت بوده
است.

^۱ - نواریه ص ۱۸
^۲ شهاب الدین سهروردی تلویحات ص ۷۰

«شيخ اشراق آثار بسياري به عربي و فارسي نوشته و تير اشعاري به عربي و فارسي از او باقي است و شهر زوري تعداد آثار او را ۴۹ کتاب و رساله بيان کرده است»^۱.
معروفترين کتاب او که حاوي نظريات فلسفي و دقيق او حکمت اشراق است که نظريات مشهور و ابتکاري را بر مشي اشراق بيان کرده است.

فصل دوم

شخصيت تأثيرگذاري

الف- منابع فلسفه اشراق

ب- تأثير فلسفه اشراق

^۱ شهاب الدين سهروردي- مجموعه مصنفات مقدمه ص ۲۰

الف: منابع فلسفه اشراق

هر مشربی علمی که بوجود می‌آید ریشه‌هایی در مکاتب سابقه داشت هاست و تأثیراتی بر مکاتب و افکار بعد از خود می‌گذرد مکتب شیخ اشراق نیز از این قاعده مستثنی نیست.

الف-ریشه‌های اولیه مکتب اشراق:

۱- فلسفه یونان:

سهروردی از فلسفه یونانی استفاده برده است و در کتب فلسفی خود و حتی در فکر جدیدتأسیس مکتب اشراق از بزرگان فلسفه یونان استفاده کرده است.

«سهروردی در حکمت الاشراق نظام فلسفی خود را از افلاطون هر مس- انباد فلس و فیثاغورس می‌داند و افلاطون را رئیس فلاسفه و هرمس را پدر فلسفه می‌داند.»^۱

در عین حالیکه به افلاطون خیلی بهاء می‌دادند در برخی از امور با او اختلاف نظریه داشت که یک مورد بیان می‌شود. «الصور المحلقه لیست مثل افلاطون نوریه ثابت و هذه مثل معلقه ظلمانیه و منها متنیره»

فرق است بین صور معلقه و مثل افلاطونی زیرا مثل افلاطونی نور مجراند و در عالم عقول قرار دارند و در آنجا ثابتاند در حالیکه مثل معلقه اگر چه بعضی از آنها منورند بعضی از آنها هم ظلمانی هستند.»^۲

۲- فلاسفه مشاء:

^۱- هیاکل نور مقدمه ص ۴۵
^۲- حکمت اشراق ص ۲۳۲

شیخ اشراق از فلسفه مشاء در موقعیت زمانی خاص خود که دفاع از ابن سینا و مشرب فلسفی جرم و حرام بود دفاع کرده و از آنها استفاده کرد و آن را ترویج داد.

«سهروردي شاگر مجدالدین جیلی بود در مداغه که مجدالدین خود شاگرد امام محمدغزالی بود که از مخالفان سرسخت فلسفه بود ولی به دفاع از فلسفه پرداخت و در آثار فلسفی خود مانند المشارع- المطارحات- التلویحات- المقاومات و اللمحات به تفسیر رهیافت مشائی حکمت دست یافت و در کتاب هیاکل النور آن را نقد کرد و سپس در حکمت اشراق به تفسیر نگرش فلسفی خود پرداخت»^۱

اختلافات با فلسفه شائی:

شیخ اشراق با اینکه از فلسفه مشاء استفاده‌ها فراوان برد ولی برای رسیدن به حقیقت این راه را کافی نمی‌دانست.

«او حکمت بحثی را ضروری می‌دانست اما کافی نمی‌دانست او هیچ‌گاه فلسفه مشاء را که مبتنی بر برهان و استدلال بود نفی کرد حتی اعتقاد داشت که ریشه‌های حکمت اشراق در حکمت مشاء وجود دارد و ابن سینا به سرچشمه‌های حکمت اشراق رسید ولی توفیق نیافته است که به طور کامل آن را کشف کند»^۲

این دید وافق واقع‌گرایی در آثار سهروردي به خوبی ملاحظه می‌شود. در عین حال تحویل خواهی و تحویل‌گرایی را نیز مد نظر داشته است.

۳- مکتب ایران باستان:

شیخ سهروردي یکی از منابع حکمت اشراق را مکتب ایران باستان بیان کرده است و در همه مباحث علمی خود از فلسفه ایران باستان بهره‌مند شده است.

رب النوع و ماههای ایرانی:

^۱ - شهاب الدین سهروردي هیاکل النور مقدمه ص ۲۸
^۲ - سید حسین نصر - حکیم مسلمان - ترجمه احمد آرام - چاپ چهارم شرکت سهامی کتابهای جیبی سال ۱۳۶۱

شیخ اشراق قائل به رب النوع برای موجودات جهان هستی است و این را از حکماء فارس گرفته است. «حکماء الغرس کلهم متفقون علی هذا حتی ان الماء کان له عندهم صاحب منهم من ملکوت و سمعوه خرداد و ما للاشجار سمو مرداد و ماللنار سمو اردیبهشت»^۱

حکماء فارس حکم کرده اند بر کثرت عقول مجردة گفته اند که هر یک از عناصر بسیط را رب النوعی است که جمیع فیوض آن عنصر از آن عقل می رسد و همچنین جمیع انواع مرکبات را ارباب انواع است از عقول رب النوع آب خرداد و رب النوع درختان مرداد و رب النوع آتش اردیبهشت است.

۴- آیات و روایات:

استفاده از آیات و روایات در آثار و کتب شیخ اشراق به وضوح مشهود است و تأکید بر استفاده از آموزه های دینی دلیل این مطلب است. او معتقد است هر ادعایی که دلیل دینی بر آن گوه نباشد باطل است.

«کل دعوي لم يشهد بها شواهد الكتاب دانسته فہي من تضاربع العثب و شعب الرفث من لم يعتصم بحیل القرآن غوي و هوي في غیابه جب الهوي»^۲

ب- تأثیرگذاری بر مکاتب و افکار:

مکتب اشراق بر افکار علمی بعد از خود تسلط داشت به طوری که مبحث ذوقی عرفانی او بر مکاتب و افکار مختلف اثر گذاشت. ۱- میرداماد یکی از فلاسفه بزرگ ایران در زمان صفویه می زیست که آثار و افکار او برگرفته از حکمت مشائی ارسطویی بود از نظر مشرب عرفانی اشراقی بوده و پیر سهروردی است برخی از تاریخ نویسان فلسفه مشائی بودن او را با مشرب اشراقی تأکید می کنند. «اغلب امرا در زمره مشائیان قرار داده اند و این مطلب درست است ولی از این حکیم مشائی جلسه هایی بسیار جذاب روایت شده است که در آنها ردیابی بسیار روشنی از سهروردی را می توان یافت و نیز تخلص او اشراق بوده است.»^۳

۱- محمد شریف نظام الدین احمد- انواریه- مقدمه و تصحیح دکتر ضیایی ص ۲۸-۲۷ انتشارات امیر کبیر سال ۱۳۶۳

۲- هیاکل النور ص ۱۴۳

۳- هانری کرین تاریخ فلسفه اسلامی ص ۲۷۱- ترجمه سید جواد طباطبایی

میرداماد بر خلاف برداشتهایی که از مکتب مشائی می‌شود که قائل به اصالت وجود بوده‌اند ولی او یکی از افرادی است که قائل به اصالت ماهیت است و در این مسئله هم فکر شیخ اشراق است.

۲- شمس‌الدین محمد شهرزوری:

یکی از شاگردان ممتاز مکتب اشراق شهرزوری است که کتابهای سه‌رودی را شرح کرده است و مهمترین شرح او شرح حکمت اشراق است که نشانه‌آنشائی کامل او از نظریات شیخ اشراق است.

۳- حکیم ملاصدرا شیرازی:

سرتاسر اسفار اشاره به نظریات شیخ اشراق است و تأثیر آن در فلسفه صدرائی شهود است. هائری کربن در مورد تأثیر نظریات اشراقی در کتب ملاصدرا می‌گوید.

«اثر بزرگ ملاصدرا یعنی شرحی بر اصول کافی یکی از اساسی‌ترین آثار تشیع است که در این اثر بدون تردید با یکی از بزرگترین نمایندگان اشراقی روبرو هستیم.»^۱

فصل سوم

نوآوری

الف- نوآوری در فلسفه و منطق

ب- آئین سیاسی اشراق

ج- نتیجه‌گیری

د- منابع

نوآوری در مکتب اشراق:

هر فکری که مدون می‌شود و به صورت مکتب در می‌آید تحولات جدیدی در عرصه علم بوجود می‌آورد افکار و آرا شیخ اشراق نیز تحول خاص خود را بوجود آورد و سخنان تازه‌ای را بیان کرد. راه شناخت افکار شیخ اشراق سخت است به همین منظومه شهرزوری در تاریخ الحکماء این توصیه را دارد. «بدان که فهمیدن کلام او و شناختن اسرار و رموزاتش در غایت اشال و دشواری است کسی را که طریقه او را سلوک نداشته باشد و پیروی عادت و خصلت او ننموده باشد از برای آنکه او حکمت خود را مبتنی ساخته بر اصول کشفی علوم روحی»^۱

الف-نوآوری در فلسفه و منطق:

۱-عالم مثال:

«عالم مثال عالمی است که موجودات آن مقدار و شکل دارند اما ماده ندارند با این توضیح که عالم غیر مادی مجرد است از ماده مقدار و هر دو است و عالم مادی متلبس است به ماده و مقدار هر

^۱ شمس‌الدین محمد شهرزوری- تاریخ الحکماء ص ۴۵۷

دو و عالم مادي متلبس است به ماده و مقدار هر دو این عالم مجرد است از ماده و متلبس است به مقدرای یعنی چیزهایی هستند مثل صور خیال با این تفاوت که صور خیال تنها در ذهن وجود دارند اما این صور خارجی در خارج ذهن متحقق اند.»^۱ شیخ اشراق به عنوان مختصر این عامل مثال امور ذیل را بر همین اساس اثبات کند.

الف) توجیه و اثبات قیامت

ب) توجیه تجلی خداوند بر کوه طور و رویت ایشان به وسیله حضرت موسی (ع)

ج) توجیه و اثبات همه مواعید پیامبران در مورد حشر و نشر بهشت و دوزخ قبر و حساب و غیره

د) توجیه درآمدن جبرئیل به شکل دحیه کلبی و رسیدن به حضور پیامبر اسلام و مکالمه با ایشان

ه) توجیه و اثبات وجود ملائکه و جن و شیاطین

و) تبیین و توجیه معجزات انبیاء و کرامات اولیاء

ز) تبیین و توجیه صور خیال و نیز صور وقایع و مسائل رویا

ح) توجیه صور آینه‌ها

و) توجیه و تبیین تمثیل جبرئیل به صورت بشر در برابر حضرت

مریم (ع) و نیز تمثیل او برای سامری در قصه حضرت موسی (ع)^۲

۲- اندیشه‌های دینی فلسفی:

این ابتکار در فلسفه اسلامی را شیخ اشراق از فلسفه دینی ایران باستان گرفته است.

^۱- هانری کرین ارض ملکوت- ترجمه ضیاءالدین دهشیری ص ۱۳۵۰ انتشارات نشر مرکز ایران مطالعه فرهنگی سال ۱۳۵۸
^۲- شهاب‌الدین سهروردی حکمه اشراق- ص ۳۴-۳۵ مجموعه مضامین تصحیح هانری کرین انتشارات دانشگاه تهران سال ۱۳۷۳

الف) ان اول ما خلق من الموجودات بهمن ثمن اردیبهشت ثم اسفندارمند ثم خرداد، ثم مرداد^۱
صادر اولي را بهمن مي‌داند سپس اردیبهشت و اسفند و خرداد و مرداد که اینها در فلسفه ایران باستان رب النوع‌های مختلف بودند.

ب) «شهریور در عالم روحانی نماینده سلطنت ایزدی و فرو اقتدار خداوند است و در جهان مادی پاسبان فلزات است.»^۲
ج) هورخش:

یکی دیگر از اصطلاحات که شیخ اشراق از فلسفه دینی ایران باستان گرفته هورخش است. که ماهیت هورخش را اینگونه مطرح می‌کند.

«ضمن ستایش از خورشید با نام هورخش او را به اعتبار اینکه مانند حق تعالی که در جهان عقل نوری نور همی انوار است و او در جهان مادی نور همی انوار است مثل اعلاهی الهی است و به اعتبار اینکه با وحدت خود گواه وحدت حق است می‌گوید او به لسان اشراق وجهی علیای الهی است. هورخش در واقع جسم خورشید نورافشان نیست بلکه روحانیت و فرشته خورشید است خورشید در عالم حس و طوبی در عالم مثال مظاهر خداوند یا نور الانوارند.»^۳

در این آموزه‌هایی که از مکتب ایران گرفته است زیرکی و نوآوری او در شناخت و تطبیق فلسفه ایران را می‌رساند و چگونگی مطابقت آن با فلسفه منشاء و اسلام به طوریکه تناقصی حاصل نشود از ابتکارات منحصر به فرد اوست.

۳- نوآوری در منطق:

الف) تمام قضایا را به قضیه بتانه برگرداند.
الشیخ الاشرافی ذوالفطانه
القضیه قصد فی
البتانه

^۱ شمس‌الدین محمد شهرزوری شرح حکمت اشراق ص ۳۳۵

^۲ همان ص ۳۳۴

^۳ تقی پورنامداریان- رموز و داستانهای رمزی ص ۱۱۷- انتشارات علمی و فرهنگی تهران سال ۷۵

شیخ اشراق می‌گوید چون ضرورت برای ضروری و امکان برای ممکن و امتناع برای ممتنع لازمست پس بهتر است که جهات را جزء محمول نموده و قضیه را در تمام حالات تنها ضروری بدانیم^۱

(ب) نظریه الجبار:

در مورد دیدن دو کلام از ایشان مطرح شده است که ابتداء نقل نظریه ارسطو است.

۱- گروهی پنداشتند که دیدن چیزی به شعاعی است که از چشم بیرون آید و بپیوندد بدان چیزها و این محال است پس دیدن چیزها به صورتی است که منطبع شود در رطوبت جلیدی از چشم بنا بر رأی ارسطا طالیس حکیم و شرطش روشنایی و مقابله و توسط جرم شفاف است^۲

۲- نظریه خاص شیخ در حکمت اشراق در مورد ابصار بیان شده است. دیدن را نتیجه علم حضوری اشراقی نفس مدبر یا همان نور اسفهد می‌داند ولی برای حصول این علم شروطی قائل است.

الف- روشنی و ظهور شی مرئی

ب- مقابله چشم و شی مرئی

ج- نبودن حجاب بین چشم و شی مرئی

د- سلامت چشم

ولی در هر حال دیدن از طرف نور اسفهد النفس ناطقه صورت می‌گیرد نه چشم و چشم تنها به منزله وسیله و ابزاری است برای نفس.^۳

(ج) برگشتن قضیه سالبه به قضیه موجبه:

او می‌گوید از نظر معنا و مقصود بین دو قضیه هیچ انسانی سنگ نیست سالبه و هر انسانی غیر سنگ است موجبه هیچ فرقی وجود ندارد پس می‌توانیم با از بین بردن سلب نسبت در قضیه سالبه و درج آن در محمول و یا موضوع قضیه سالبه را به قضیه‌ی موحیه تبدیل نمائیم.^۴

^۱-زین‌الدین زاهدی، خودآموز منظومه منطق جلد ۱ ص ۱۳۴ - انتشارات دارالعلم بی‌تا

^۲-شهاب‌الدین سهروردی، مجموعه مناصات جلد ۳ برتر نامه ص ۲۸-۲۷

^۳-همان مدرک حکمت اشراق ص ۱۳۴

^۴-شهاب‌الدین سهروردی- مجموعه مصنفات جلد دوم ص ۳۴ تصحیح و مقدمه هانری کرین انتشارات پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگ سال ۱۳۷۳

۴- آئین سیاسی اشراق:

در مکتب اشراق سیاست و حکومت بر مردم همراه با معنویت است و پادشاهی را حق حکیم متأله می‌داند. «او می‌گوید در هر زمان که حکیم متأله پادشاهی کند آن دوران نورانی خواهد بود و کسی که از او خوارق سرزند و صاحب کرامات و روایای صادقه باشد می‌باید ریاست مدینه را در دست بگیرد و می‌توان گفت آئین سیاسی اشراق یعنی حکمت در خدمت حکومت»^۱ شیخ اشراق در ایجاد آئین سیاسی از افکار دانشمندان قبل از خود استفاده‌ها برده است ریشه آئین سیاسی سهروردی را می‌توان در آثار فارابی جست و نیز در کتابهای کیمیای سعادت غزالی بدست آورد کتابهای چون نصحه الملوك غزالی قابوسنامه و شمگیر و سیاست نامه نظام الملك باعث شده بسیاری از نظریات خود در مورد مشروعیت حکومت برخی از پادشاهان کهن چون افریدون و کیخسرو گرفته است. نوشته‌های ابن سینا و فارابی نیز در شکل‌گیری اندیشه‌های سیاسی اشراق دخیل بود.

تفاوت مثنی سیاسی فارابی و سهروردی:

سهروردی با نظریات سیاسی اشراق اختلاف داشت. «رئیس مدینه فاصله فارابی افعال و رفتار و صفاتش دنیوی است اما حکیم متأله حاکم یا ملک معظم سهروردی شخصی است که می‌تواند مثنی علی‌الماء و الهواء کند هم طی الارض کند و سرانجام الواصل علی السماء گردد.»^۲

^۱ شرح حکمه اشراق مقمه ص ۵۳ انتشارات موسسه مطالعات و تحقیقات فرهنگی سال ۷۲
^۲ همان مدرک ص ۴۷-۴۸

نتیجه‌گیری:

آنچه از این پژوهش بدست می‌آید:

الف- شخصیت علمی الهی شیخ سهروردی به عنوان منجی فلسفه مشائی و کسی که توانست فلسفه از هجوم سرسختانه افکار غزالی نجات دهد.

ب- او به عنوان يك مسلمان فلسفه را بر اساس آیات و روایات بیان می‌کرد و معتقد بود که اگر آموزه‌های دنی با فلسفه سازگاری نداشته باشد فکر فلسفی نیست و باید کنار زد.

ج- مبتکر فلسفه جدید بنام اشراق که راه تعلیم آن دل و نفس و قوای درونی به همراه عقل

د- یکی از تلاشهای فلاسفه اسلامی را تأیید می‌کند که توانستند فلسفه را متحول کند و اصلاً کتب فلسفی اشراقی اگر چه سرچشمه از نظریات فلاسفه یونانی دارد ولی دقائق و عرشیات دارد که اصلاً در آن کتب بدست نمی‌آید و طول و تفصیل آن جاذبه بیشتری دارد.

ه- هنر سیاستمداری و حکومت نیز از نتایج این پژوهش است زیرا که سهروردی حکومت و پادشاهی را حق حکیم متاله می‌داند هدفش وصول به آسمان است.

منابع:

۱. قرآن کریم- ترجمه الهی قمشه ای
۲. کریمی زنجانی محمد- شرح هیاکل النور انتشارات. سال ۱۳۷۶
۳. پور نامداریان تقی- رمز و داستانهای رمزی انتشارات علمی فرهنگی تهران سال ۱۳۷۶
۴. زاهدی زینالدین- شرح خودآموز منظومه سبزواری انتشارات دارالعلم بی‌تا
۵. سهروردی شهاب‌الدین مجموعه مصنفات انتشارات پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی سال ۱۳۸۰
۶. شهرزوری شمس‌الدین محمد- ترهه الارواح و تاریخ الحكماء بی‌تا و بی‌جا
۷. ضیائی حسین شرح حکمت اشراق- انتشارات موسسه مطالعات و تحقیقات فرهنگی سال ۱۳۷۲
۸. معین مجمل فرهنگ لغت انتشارات امیرکبیر سال ۱۳۷۱

۹. نصر سيد حسين سه حكيم مسلمان ترجمه احمد آرام چاپ چهارم
انتشارات شركت سهامی كتابهای جیبی سال ۱۳۳۱
۱۰. هروي محمد شريف نظام الدين احمد انواریه مقدمه و
تصحیح دکتر ضیائی انتشارات میرکبیر سال ۱۳۶۳
۱۱. هانری کربن- تاریخ فلسفه اسلامی- ترجمه جواد
طباطبایی انتشارات
۱۲. هانری کربن ارض ملکوت ترجمه ضیاء الدین دهشیری
انتشارات مرکز ایرانی مطالعه فرهنگهای سال ۱۳۵۸